

juni
2020

DE ROSDOEK

174

**RUIMTEVAARTPIONIER
UIT STEENSEL**

Patrik Bierens / Jan v d Ven

**DE BEVRIDING VAN
DUIZEL, D.D.**

19 SEPTEMBER 1944

Leny Voortman

**KAMP REUSEL 1944:
EEN OPERETTE MET
ZEER TRAGISCHE
ONDERGROND**

Bart Beex

**HUIZEN EN FAMILIES
AAN DE MARKT – XIII**

Pierre Panken / Harrie Grielen

*De Rosdoek is een uitgave van Heemkundige
Studiekring "De Acht Zaligheden"*

ISSN 1384-086X

RUIMTEVAARTPIONIER UIT STEENSEL

Patrik Bierens, Jan van de Ven

(Stinsels Archief).....3

DE BEVRIJDING VAN DUIZEL,

D.D. 19 SEPTEMBER 1944

Leny Voortman.....10

KAMP REUSEL 1944: EEN OPERETTE MET ZEER TRAGISCHE ONDERGROND

Bart Beex.....16

HUIZEN EN FAMILIES AAN DE MARKT - XIII

Pierre Panken/Harrie Grielen.....26

Foto voorpagina: Ruimtevaartpioniers Auguste Piccard en nauw betrokken (Dorus) Cox, geboren in Steensel en Peter Cox.

COLOFON

DE ROSDOEK is een uitgave van Heemkundige Studiekring "De Acht Zaligheden".
Verschijnt 4 x per jaar. Volgende nummer in juni 2020.

Redactie:

Annie Biezen, Eersel, 0497 - 513578

Leny Voortman, Eersel, 0497 - 513594

Sandra Hakkens, Duizel, 06 - 45773973

Jan v.d. Ven, Steensel, 0497 - 516098

E-mailadres redactie: jvdven@hskdeachtzaligheden.nl

Lay-out, Jos Castelijns, Eersel, 0497-517569-jcgrafisch@chello.nl

Secretariaat:

E. Lavrijsen, Bogerd 70, 5521 ML Eersel, 0497 - 843909

E-mail: info@hskdeachtzaligheden.nl

Website: www.hskdeachtzaligheden.nl

Heemkamer:

Gevestigd in Kempenmuseum De Acht Zaligheden, Kapelweg 2, 5521 JJ Eersel

Contributie:

€ 25,00 per jaar (€ 14,00 per jaar voor medelid op hetzelfde adres)

Giften:

De Studiekring is aangemerkt als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).

Bankrekening: NL83ABNA0624742407 t.n.v. De Acht Zaligheden te Eersel

Mededelingen van het bestuur en/of agenda AIV ontvangt u per e-mail of zijn in te zien op onze website.

RUIMTEVAARTPIONIER UIT STEENSEL

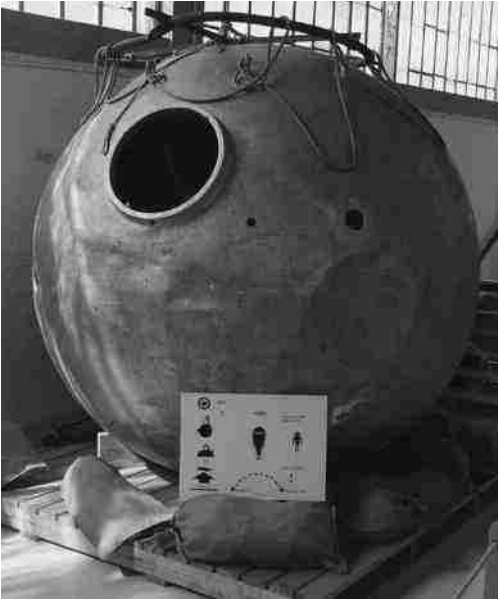
Wie het heeft over de ontwikkeling van de lucht- en ruimtevaart zal het voornamelijk hebben over de wedloop van de Amerikanen en Russen om als eerste naar de maan te gaan. De maanlanding spreekt ook na vijftig jaar nog tot de verbeelding. Momenteel wordt er volop gesproken om ruimtereizen mogelijk te maken voor particulieren. Naast nieuwe reizen naar de maan door China en India gaat de aandacht al uit naar de reizen naar Mars die we gaan maken. Ondertussen zijn we vaak vergeten hoe we zo ver zijn gekomen. Vaak weten we nog wel dat de gebroeders Montgolfier de eerste luchtballon hebben ontwikkeld en dat de gebroeders Wright voor het eerst met een vliegtuig hebben gevlogen. Wie echter de eerste raket heeft ontwikkeld (Robert Goddard) en wie de eerste uit Nederland afkomstige ruimtevaarder was (Lodewijk van den Berg), zijn we allang vergeten. Andere gebeurtenissen en personen hebben meer indruk gemaakt en hun plaats ingenomen in ons collectieve geheugen. Een belangrijke mijlpaal in de lucht- en ruimtevaart is behaald in 1931. Echter weinigen zullen nog weten wie de eerste luchtdrukcabine heeft ontwikkeld en daarmee als eerste mens ter wereld naar de stratosfeer is gevlogen? Maar bijna niemand weet nog dat een Steenselnaar daar heel nauw bij betrokken was. In dit artikel zullen we ingaan op pionier professor Auguste Piccard en de rol die Theodorus (Dorus) Cox, geboren in Steensel (een van de 4 zonen van hoofdonderwijzer Peter Cox waarover al meer is geschreven) daarbij heeft gespeeld.

Auguste Piccard

Auguste en zijn tweelingbroer Jean Felix worden geboren in 1884 geboren in Bazel (Zwitserland). Sinds hun prilste jeugd blijken de jongens

buitengewone interesse te hebben in de wetenschap. Auguste studeert eerst in zijn geboorteland in Zürich en behaalt in 1910 zijn doctoraat. In 1920 wordt hij tot hoogleraar in de experimentele fysica benoemd, maar kort daarna krijgt hij een leerstoel aangeboden in Brussel. Hij verhuist vervolgens 1922 naar Brussel samen met zijn zwangere

vrouw om professor fysica te worden aan de Vrije Universiteit van Brussel.

Hier krijgt hij alle ruimte en budgetten om experimenten uit te voeren. Naast zijn doctoraat in de experimentele fysica, heeft hij ook een ingenieursdiploma op zak en is gek op het maken en uitvinden van nieuwe toepassingen. Een onderwerp dat zijn voorkeur heeft, betreft het onderzoek naar hoogtestraling. Dit studiedomein wordt door vele natuurkundigen op dat moment beoefend en er is letterlijk een race naar de top. Niet alleen carrière technisch,

maar ook vooral om zo hoog mogelijk in de atmosfeer te komen om de straling te kunnen meten. Fysici beklimmen daarvoor hoge torens en imposante bergen. Vanaf 1910 worden er ook luchtballonnen gebruikt om de stralingsintensiteit te vergelijken op verschillende hoogtes. Het doel is om de bron van de kosmische straling te ontdekken. Op dat moment blijkt negen kilometer hoogte de ultieme grens te zijn voor bemande metingen. Daarboven vriest men anders dood of men stikt door het gebrek aan voldoende zuurstof.

Albert Einstein

In 1927 wordt Auguste al op jonge leeftijd lid van het befaamde Solvay Congres, een wetenschappelijk zeer gerenommeerd instituut. Dit instituut organiseert conferenties op het gebied van fysica en chemie. Bij de conferentie van 1927 zijn zeer veel bekende deelnemers aanwezig zoals Albert Einstein, Marie Curie, Max Plank, Niels Bohr. Meer dan de helft van de deelnemers heeft een Nobelprijs gekregen. De Nederlandse Nobelprijswinnaar Hendrik Lorentz is de eerste voorzitter en hanteert ook op dit vijfde congres de voorzittershamer. Op het congres van 1927 spreekt Auguste Piccard langdurig met Albert Einstein, die hij nog kent vanuit de Technische Hogeschool in Zürich waar beiden hebben gestudeerd.

Zij bespreken de pas ontdekte kosmische straling. Deze straling (ook wel

hoogtestraling genoemd) is een verzamelnaam voor deeltjes met een hoge energie (ioniserende straling) die zich tussen de hemellichamen in het heelal bevinden. Op dat moment is er nog weinig over bekend en alle natuurkundigen zijn geïnteresseerd in dit onderwerp. Piccard heeft het vermoeden dat de bron van de kosmische stralen dezelfde zou kunnen zijn als die van de bekende gammastraling. Hij wil gaan bewijzen dat deze theorie klopt. Daarvoor dient hij wel hoog in de atmosfeer terecht te komen. Hij rekent uit dat hij tot een hoogte van 16 kilometer moet gaan om zijn theorie te kunnen bewijzen.

Echter op dat moment is er nog niemand boven de 9 kilometer geweest. Eén van zijn voorgangers overlijdt bij een ballonvaart boven de 9 kilometer aan zuurstofgebrek. Hij besluit om een luchtdrukcabine te ontwikkelen waarbinnen de luchtdruk op een normaal aards niveau gehouden kan worden. Tevens dient er voldoende zuurstof aanwezig te zijn in de cabine. Echter zo'n cabine bestaat nog niet en de ontwikkeling kost erg veel geld. Hij klopt daarvoor aan bij het pas opgerichte FNRS-fonds.

FNRS

Het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (NFWO, maar de Franse afkorting FNRS wordt vaker gebruikt) wordt in 1928 opgericht na een oproep van Koning Albert I van België tot de bedrijfs wereld om meer middelen te gaan besteden aan wetenschappelijk onderzoek. Het verzoek is niet aan dovemans oren gericht, want het fonds wordt maar liefst gespekt met toen het enorme bedrag van 100 miljoen Belgische francs. Een belangrijke bijdrage wordt gedaan door de eerder genoemde familie Solvay, die rijk is geworden door een procedé te ontwikkelen om op grote schaal natriumcarbonaat (sodazout) aan te maken.

Auguste Piccard dient in 1929 een projectvoorstel bij het FNRS in voor de bouw van een bemande ballon die tot in de stratosfeer kan stijgen. De stratosfeer is de laag in de dampkring ongeveer tussen de 10 en de 50 kilometer boven het aardoppervlak. Hij vraagt een krediet van 400.000 francs aan om de kosmische straling te kunnen meten. Het FNRS keert Piccard het volledige krediet uit. Een reis naar de stratosfeer spreekt het publiek erg aan. Het romantische Jules Verne-achtig beeld van de eerste mens in de ruimte. België maakt zich op voor een historische mijlpaal in de geschiedenis. Met zijn slungelachtige armen, groot voorhoofd, rond verwarde haardos is 'professor Piccard' de ideale man op de juist plaats. Auguste Piccard is in zijn tijd enorm beroemd en een inspiratiebron voor velen. Later zal Hergé zijn personage van professor Zonnebloem baseren op hem. De gelijkenis is sprekend. Ook captain Picard uit de tv-serie Star Trek (The Next Generation) zal naar de professor genoemd worden.

De FNRS-1

Piccard noemt zijn eerste ballon 'FNRS' naar het fonds dat zijn onderzoek financiert. Later gaat hij ook nog een onderzeeër ontwikkelen die de naam 'FNRS-2' krijgt. De ballon wordt gemaakt door een fabriek in Augsburg die gespecialiseerd is in het fabriceren van traditionele ballonnen en manden. De ballon kent een ongekennde grootte, maar zal slechts voor een kwart gevuld worden met waterstof. Op grote hoogte gaat de lucht in de ballon uitzetten door het wegvallen van de luchtdruk. Hierdoor kan er ook geen net gebruikt worden om de ballon heen, zoals tot dan toe gebruikelijk is. Er worden volop berekeningen gemaakt en de ballon wordt met een speciale constructie aan de gondel bevestigd.

Het ontwikkelen van de gondel levert echter meer problemen op. Niemand durft het aan om de luchtdrukcabine te ontwikkelen. Er worden wel pogingen ondernomen, maar na enkele uren worden deze ook weer gestaakt. Uiteindelijk komt Piccard terecht bij de firma Georges L'Hoire in Luik. Deze fabrikant van biervaten durft het aan om een gondel te maken. Bij de firma L'Hoire is op dat moment Theodorus Cox (geboren en getogen in Steensel) werkzaam. Hij sluit zich met een team een zevental weken op en vervaardigt uiteindelijk de eerste luchtdrukcabine ter wereld, namelijk de gondel van Piccard.

De gondel van Piccard

De gondel is een bol van 2,10 meter diameter uit autogeen gelaste aluminiumplaat van 3,5 millimeter dik. In de bol worden acht uitkijkraampjes met een doorsnede van 8 centimeter gemaakt. Om breuken te voorkomen en te zorgen voor een goede warmte isolatie wordt gekozen voor dubbel glas met een dunne luchtlaag ertussen.

Ook worden er twee mangaten in gemaakt om in de gondel te kunnen komen. Deze mangaten dienen van binnenuit met een deksel te worden afgesloten, zodat de binnendruk van de cabine de deksels tegen de opening aandrukt. De deksels moeten dan ook groter zijn dan het gat om deze goed te kunnen aansluiten. Vaak wordt er voor gekozen om de mangaten ovaal te maken zodat de deksels achteraf nog in de cabine gelegd kunnen worden. In dit geval worden de mangaten echter rond gemaakt. In zijn boek 'Boven de wolken onder de golven' schrijft Auguste Piccard hier nog een mooie anekdote over: *Ik had dus gezegd dat de deksels in de cabine gebracht moesten worden, voor men de laatste aluminiumplaten aan elkaar laste. De bedrijfsleiding was het met mijn opmerking natuurlijk volkomen eens. Maar niet de voorman (Theodorus Cox dus), die wist wel beter!*

De cabine wordt dus gelast zonder dat de deksels erin zijn. Als het werk

klaar is, word ik uitgenodigd om te komen kijken. Mijn eerste blik geldt het binnenste van de cabine. "Maar u hebt de deksels vergeten!" – "Nee, die zijn hier." En de voorman laat mij de deksels zien, die inderdaad ergens liggen. "Maar die deksels moesten er toch al in zijn; ze zijn volkomen rond en u kunt ze er dus niet meer in krijgen." – "O nee? Nou, ik wel", zegt de man die meer praktische ervaring heeft dan 10 professoren bij elkaar. Hij pakt de deksel en draait hem in alle richtingen, net als een kind dat een deksel op een rond soepbord wil leggen. Tevergeefs!

De volgende keer dat ik kwam bevonden de deksels zich in de cabine. Gelukkig waren de arbeiders zeer bekwaam; ik heb nooit kunnen vaststellen of men de cabine heeft geopend dan wel de deksels in twee stukken gesneden had, die in de cabine weer aan elkaar gelast waren. In elk geval heeft de reparatie geen sporen nagelaten.

De ballontocht op 27 mei 1931

Op 27 mei 1931 aanschouwt de wereld het opstijgen van de professor en zijn stratosfeerballon. Journalisten uit de hele wereld zijn om half 6 in de morgen samengestroomd bij de ballonfabriek in Augsburg, Duitsland. Bij het krieken van de dag stijgt de ballon op. Naast Auguste Piccard reist ook zijn assistent Paul Kipfer mee. Aan boord is volop apparatuur aanwezig om de temperatuur, luchtdruk en straling te kunnen meten. De wereld kijkt adembenemend toe. De eerste mensen ter wereld gaan de ruimte in.

De reis verloopt echter nogal problematisch. Voor de start raakt de gondel al beschadigd wanneer deze van de vrachtwagen wordt gehaald. Een stroomdraad die gebruikt zou worden voor het meten van potentiaalverschillen van de atmosfeer breekt en veroorzaakt een gat in de cabine wand waaruit fluitend lucht ontsnapt.

In plaats van direct te kunnen gaan meten, dienen Kipfer en Piccard het gat zo snel mogelijk de dichtten. Dit doen ze met behulp van een mengsel van vaseline en katoen, dat ze als voorzorgsmaatregel hebben meegenomen. Het lukt net op tijd en de ballon stijgt snel naar grote hoogtes. Na 25 minuten bereiken ze al een hoogte van 15 kilometer. De recordpoging lijkt geslaagd.

Echter dan beginnen de problemen pas echt voor beide heren. Het ventielkoord om de ballon weer leeg te laten is verward geraakt met de opstijgkabel, die bij de start verwijderd had moeten worden. Op het moment dat Piccard met kracht het ventiel wil opentrekken, breekt het koord. Kipfer en Piccard zitten op de voor hen vurig gewenste hoogte, maar kunnen niet meer naar beneden. De landing kan pas worden ingezet na het invallen van de avond wanneer de ballon zal gaan afkoelen.

Er zit niets anders op dan te wachten. Het uitzicht is namelijk groots en onbeschrijfelijk mooi. Er breken echter wel enkele hachelijke uren aan, omdat de meegenomen zuurstof beperkt is.

Om te vermijden dat de bemanning zou roosteren of onderkoeld raken, is de bol aan de ene zijde reflecterend en andere zijde absorberend zwart gemaakt. Tijdens de trage en moeilijke afdaling blijkt echter het draai-mechanisme stuk om de zijdes naar de zon te richten. Hierdoor wordt het erg warm in de cabine. Aangezien de tocht maximaal 2 uur zou duren, is er niet aan drinkwater gedacht. Ze houden zich in leven met de condens aan de binnenkant van de cabine. Door de hitte raakt ook de vaseline weer los, waardoor ook weer lucht uit de cabine verdwijnt.

Gelukkig naderen ze na 21 uur wanneer het al donker is, een voor hen onbekende gletsjer in Oostenrijk. Ze kunnen de ballon en gondel niet meer sturen en zijn afhankelijk van de elementen. Op het enige vlakke sneeuwveld landt uiteindelijk de ballon. Kipfer en Piccard zijn 17 uur onderweg geweest en hebben een hoogte bereikt van 15.781 meter. Aan het onderzoeken van de kosmische straling zijn ze niet toegekomen. Ze landen op de Gurgler Ferner gletsjer in Obergürgl in het Tiroler Ötztal. Noodgedwongen brengen ze de nacht door op de gletsjer. Ze hullen zich in de stof van de ballon, maar het blijft erg koud op ruim 2.400 meter. Vroeg in de morgen dalen ze te voet af naar het dal. Halverwege komen ze een reddingsteam tegen dat vanuit het dal op zoek is gegaan naar de gondel. De wereld heeft al die tijd de adem ingehouden en voor het leven van de ontdekkingsreizigers is gevreesd. Pas na anderhalve dag krijgt de vrouw van Piccard in Brussel het bevrijdende telefoontje dat haar man gered is. In Obergurgl staat een monument ter nagedachtenis aan de stratosfeervlucht. Pontificaal staat de gondel centraal in het monument.

Na de ballontocht

Auguste Piccard en Paul Kipfer krijgen een heldenontvangst in Brussel. Het Rogierplein staat zwart van het volk wanneer ze ontvangen worden door koning Albert en koningin Elisabeth van België. Natuurlijk staan ook de vertegenwoordigers van het FNRS vooraan. Het succes wordt volledig uitgebuit. Er verschijnen populair wetenschappelijke publicaties, postzegels, mun-

ten en dergelijke.

De gondel blijft vervolgens nog maanden op de gletsjer liggen. Vele toeristen komen in de zomer een bezoek brengen aan de gondel. Net zoals tegenwoordig gedragen zij zich weinig respectvol en krassen zij hun namen in de gondel. Van de zwarte zijde is inmiddels niet veel meer over. Op 12 april 1932 dus bijna een jaar later wordt de gondel op transport gezet naar België.

Ruim een jaar later gaat Auguste Piccard weer naar de stratosfeer met dezelfde ballon. Hij laat wel een nieuwe gondel bouwen. Het is niet helemaal te achterhalen of deze ook door Theodorus Cox gemaakt is. De kans is wel groot dat deze bij de firma L'Hoire in Luik gemaakt is, omdat er niet veel andere firma's zijn die de kunst van het aluminium lassen in die tijd beheersen. Uiteindelijk gaat Auguste Piccard nog 17 keer de ruimte in, om zich vervolgens bezig te houden met diepzeeduiken. Zijn zoon Jacques bereikt in 1960 een diepte van 10.916 meter in de Maria-entrog. Dit wordt pas in 2006 weer geëvenaard.

Theodorus Cox geniet ondertussen volop van de belangstelling in België. In Luik blijft hij tot aan zijn dood in 1947 een bekende verschijning. Pas in 1932 wordt dit nieuws ook bekend in Nederland en verschijnen er de eerste krantenartikelen over de bijzonder bijdrage die deze Nederlander heeft geleverd aan de eerste stratosfeervlucht en de ontwikkeling van de eerste luchtdrukcabine.

Made in Belgium?

De capsule, de gondel van de eerste ballonvaart was in 2006 nog te zien op de Brusselse tentoonstelling "Made in Belgium". Een levensgrote replica is te zien in het ballonmuseum in Gersthofen. Gersthofen is een plaatsje behorende bij Augsburg waar de ballon op 25 mei 1931 is vertrokken. Verder is de gondel een hele tijd tentoongesteld geweest in het Verkehrshaus in Luzern Zwitserland. Momenteel staat de gondel in het Brussels Air Museum. In Obergurgl (Oostenrijk) staat een groot standbeeld van de gondel ter nagedachtenis van zijn landing.

In België, Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk wordt veelvuldig stil gestaan bij de eerste stratosfeervlucht. Overal wordt gesproken over Auguste Piccard die als eerste mens ter wereld samen met Paul Kipfer in de stratosfeer terecht is gekomen. Het wordt tijd dat we ook in Nederland stilstaan bij de belangrijke bijdrage die een Kempenaar heeft gedaan bij de totstandkoming van deze vlucht.

Toch iets om trots op te zijn. Het eerste ruimtevaartuig is gemaakt door iemand die in Steensel aan de Joseph Schulteweg is geboren en daar op school heeft gezeten. Denk daar even aan, wanneer er een nieuwe raket-

lancering is of wanneer er weer een vliegtuig overkomt. Weet dan dat ene Theodorus Cox uit Steensel een belangrijke bijdrage heeft geleverd bij de totstandkoming van de eerste luchtdrukcabine en dus het eerste ruimtevaartuig ter wereld. De Brainportregio leverde ook al in 1931 haar bijdrage aan wereldwijde en baanbrekende ontwikkelingen.

Patrik Bierens, Jan van de Ven
(Stinsels Archief)

Bronnen:

- Auguste Piccard, Boven de wolken onder de golven uit 1953
- Auguste Piccard, 16.940 meter boven de aarde. Mijn opstijgingen in de stratosfeer uit 1935
- Archief familie Cox, beheerd door Albert Cox
- De romantische avonturen van professor Piccard, website Bestor (Belgian Science and Technology Online Resources)

DE BEVRIJDING VAN DUZEL, D.D. 19 SEPTEMBER 1944

Inleiding

De aantekeningen van dhr. H.C. (Driek) Wintermans, opgetekend februari 1991, omvatten deels zijn eigen ervaringen in Duizel tijdens de bezetting en bevrijding en bestaan deels uit een verslag van de oorlogshandelingen, door hem samengesteld op basis van de vaak spaarzame nieuwsberichten. De door Driek opgetekende 'eigen ervaringen' vormen het leeuwendeel van deze tekst:

De mobilisatie, de bezetting en de bevrijding heb ik bewust meegeemaakt. Bij de inval van de Duitsers op 10 mei 1940 was ik enkele dagen eerder 15 jaar geworden. Op de avond van mijn 20e verjaardag, op 4 mei 1945, capituleerde het Duitse leger. Achteraf bezien meen ik te moeten zeggen dat ondanks de distributie, de tekorten, de menselijke ellende, de financiële schade en nog een heleboel niet genoemde ongemakken, ons dorp deze periode van bezetting en bevrijding, in tegenstelling tot andere dorpen in de buurt, goed is doorgekomen.

De dagen rondom de bevrijding van Duizel

Dhr. Wintermans geeft een gedetailleerd en gloedvol verslag van de bevrijding:

Het was gewoon onvoorstelbaar, wat wij hier in die dagen – eind aug. – begin sept. – zagen gebeuren. Het anders zo gedisciplineerde Duitse leger vluchtte totaal in paniek geraakt, als een chaotische, ordeloze bende voor de oprukkende geallieerde troepen uit en probeerde de Heimat te bereiken. Met volgeladen vrachtauto's, met gestolen fietsen, met bakfietsen volgeladen met elders geroofde goederen, met kruiwagens en kinderwagens. Bij Jan Kox (St. Janshoeve) werd een uitgeput paard achtergelaten en het hunne meegenomen. Later hebben zij met dat paard nog vele jaren het werk op de boerderij gedaan. Het was natuurlijk wel wennen, dat het beest de typisch Hollandse commando's als 'hot, ho en terug staon' niet begreep.

De chaotische toestand duurde, aldus Driek, eind augustus/begin september verschillende dagen; de chaos was door toedoen van de illegaliteit nog vergroot doordat zij plaatsnaamborden, wegwijzers en Duitse inkwartieringsborden had laten verdwijnen. Op 5 september 1944, Dolle Dinsdag, was de chaos compleet en bij het op de vlucht zijnde Duitse leger voegden zich N.S.B.-ers, die naar Duitsland probeerden te ontkomen. Zo niet burgemeester Fontein-Strootman, hij bleef nog een tijdje op zijn post. Fontein, een volbloed N.S.B.er, volgens Driek, was op 18 juli

Harrie Wintermans (vader van Driek) neemt geen enkel risico en laat zijn paard een paar dagen onderduiken

1941 burgemeester Panken opgevolgd, die door de Duitse bezetter was ontslagen. Al snel had Fontein de woede van de bevolking op zijn hals gehaald door de afbraak van de muziekkiosk op de Markt, nadat fanfare 'De Goede Hoop' geweigerd had lid te worden van de 'Kultuurkamer'.

Wintermans vertelt het volgende over op handen zijnde razzia's:

Het is op het laatst van de bezetting verschillende keren voorgekomen, dat 's zaterdags gezinnen met grote jongens gewaarschuwd werden, om 's-zondags thuis te blijven en dus niet naar de kerk of het café te gaan. Dit in verband met mogelijke razzia's. Deze waarschuwing was ook voor zondag 17

september uitgegaan. [...] Al in de loop van de voormiddag was er veel bedrijvigheid in de lucht door geallieerde vliegtuigen. Toen we direct erna zware bominslagen hoorden, begrepen wij wel dat het Eindhovense vliegveld weer een bomaanval te verduren kreeg. [...] We waren nog maar net klaar met het middageten en kijkend in de richting Hoogeloon zagen we een complete luchtvloot van [Engelse] vliegtuigen overtrekken. [...] In de loop van 17 september probeerde onze N.S.B. burgemeester nog mensen op te roepen om versterkingen aan te leggen. Heel begrijpelijk dat er niemand meer op reageerde.

Op 18 september, de dag dat Eindhoven bevrijd werd, viel bij Driek thuis de elektriciteit uit en bleef het gezin geruime tijd verstoken van elke berichtgeving. Kranten verschenen niet meer en luisteren naar Radio Oranje ging ook niet meer, aldus dhr. Wintermans:

Het was best beangstigend de hele dag het gebulder van het geschut te horen en er totaal niets van te weten wat er precies gaande was. [...] Op dinsdag 19 september bereikten in de loop van de voormiddag de voorposten van de Welsh Division, met vier gevechtswagens, vanuit de richting Eersel, ons dorp. Wij waren bevrijd, want hier was geen Duits verzet. Iedereen was blij, iedereen liep te hoop om de bevrijders te zien en dit unieke gebeuren mee te maken. Mensen welke we in lange tijd niet meer hadden gezien, kwamen nu weer voor den dag. Mensen als Siem Kox, Jan Jacobs, Emile Smets en Jan Verwimp, waarvan we allang vermoed hadden dat ze zich met ondergronds werk bezig hielden, verschenen in blauwe overall [en...] zij waren het die in de komende dagen het bestuur van de Gemeente zouden waarnemen.

In de loop van de dag – 19 september - arriveerden nog veel meer militaire versterkingen, vertelt Wintermans verder:

Wij keken onze ogen haast uit naar het vele militaire materieel. Zo iets hadden we nog nooit gezien. De Engelse soldaten hadden de eerste tijd niet over gebrek aan belangstelling te klagen. Ze waren erg gul met chocolade en sigaretten. Vooral die sigaretten, dat moet iets geweldigs zijn geweest. Heel iets anders dan de eigen teelt, of de "Consi", het merk dat op de tabaksbonnen verkrijgbaar was. [...] Een grote handicap [in het contact met de Engelsen] was natuurlijk, dat in die tijd zowat niemand een woord Engels kende en de conversatie voor een groot deel op gebarentaal neerkwam.

Bij te grote nieuwsgierigheid kon het niet-verstaan-van-Engels lastig zijn. Dhr. Wintermans vertelt hierover een mooie anekdote:

De hier dichtstbij gelande glider, een zweefvliegtuig, lag tussen Vriesvoort en Hoogeloon. Jan Koolen van de Hoef was de eerste persoon, die er naar toe liep. Vermoedelijk door zijn kakikleurige kiel werd hij voor

een Duitser aangezien en door de Engelsen onder schot gehouden. Door de Hoogeloonse ondergrondse, welke daar ook spoedig arriveerde o.l.v. Meester Goossens, die Engels sprak, werd dit misverstand opgelost en kon Jan huiswaarts keren. [...] Bijna niemand sprak die [Engelse] taal. De paar jongens in het dorp welke naar de MULO waren geweest, een paar jongens welke een priester/pater opleiding gevolgd hadden en de paar onderwijzers, dat waren zowat de enigen welke "iets" Engels kenden. Maar er kwamen kleine Engelse woordenboekjes in de handel. Zo kon men dan, eventueel met aanwijzen, zijn bedoelingen kenbaar maken. Driek keer in zijn aantekeningen terug naar 19 en 20 september:

Op de dag van onze bevrijding zagen we 's avonds lichtkogels boven Eindhoven hangen. Later bleek dat de Duitse Luftwaffe de pas bevrijde

Hier hebben de soldaten tijdelijk een laatste rustplaats gehad

stad gebombardeerd had. 's Anderendaags kwamen hier vluchtelingen uit Eindhoven aan, wier huis door het bombardement zwaar beschadigd was.[...] Rond 3 uur [op 20/9] kwam een Engelse Stirling over, waarvan een van de motoren in brand stond. De piloot zette het toestel zo snel mogelijk aan de grond. Natuurlijk rende iedereen er naar toe, maar het waren de Engelse soldaten welke het gevaar inzagen en riepen: "Bommen"! Daar had nie-

mand aan gedacht, maar naarmate het toestel meer begon te branden, klonken er steeds meer knallen van de ontploffende munitie. Gelukkig had dit toestel geen bommen bij [zich] want anders was de schade in het dorp aanzienlijk geweest. Onze koeien welke in dezelfde weide liepen waar het toestel neerkwam, waren er vandoor gegaan, bij het knallen van de munitie. 's Avonds moesten wij ze elders in het dorp gaan zoeken. Toen bleek ook dat melkemers en de melkstoeltjes verbrand waren. Ze lagen op dezelfde plaats, waar het vliegtuig was neergekomen.

Inkwartiering, 1 krijgsgevangene, noodhospitaal en vermaning.

Driek: Overal in het dorp waren soldaten ingekwartierd, welke tot in het voorjaar van 1945 voortduurde. [...] Bij wed. M. Wintermans op de Donk hadden ze van rollen prikkeldraad en een tent, een krijgsgevangenkamp ingericht. Ze hadden één Duitse krijgsgevangene. [...] In de boerderij van Jac. Van de Ven hadden de Engelsen een noodhospitaal ingericht. Solda-

ten welke gewond waren geraakt in de buurt van Reusel werden hier verpleegd. [...] Gewonde soldaten, die in dit hospitaal stierven, werden langs de kerk, aan de kant van de Kruisstraat, begraven. [...] 31 soldaten hebben hier een tijdelijke rustplaats gehad. [...] Al de eerste zondag na de bevrijding richtte de toenmalige pastoor V.d. Horst, vanaf de preekstoel een ernstig woord tot zijn parochianen. Allereerste dankte deze Onze Lieve Heer, dat de bevrijding hier zo voorspoedig en zonder ongelukken was verlopen. Dan wees hij er de mensen op dat de mentaliteit, welke tijdens de Duitse bezetting langzaam gegroeid was – alle overheidsmaatregelen saboteren en alles zoveel mogelijk tegenwerken – ook tot het verleden moest behoren. [...] Tot slot waarschuwde hij ook de meisjes, voor al te lichtzinnige omgang met de Britse militairen.

Distributie (tot 1-1-'50), ruilhandel, smokkelwaar en hongersnood

Na de bevrijding ging de ruilhandel in Duizel onverminderd, zo niet erger door. [...] Ook de rantsoenen konden nog niet direct worden vergroot. Het werd mogelijk zelfs nog minder. [...] De enige verruiming in het begin was de ruilhandel met de soldaten [...]. Ze waren graag bereid om hun wittebrood, iets wat wij in 4 jaar niet meer gegeten hadden, te ruilen voor eigengebakken tarwebrood. Eieren en melk hadden zij alleen in poedervorm, hier waren beide vers te krijgen. [...] Sigaretten in blikjes van 50 stuks en repen chocolade waren een gewild ruilmiddel.

Ook al was er nog gebrek aan van alles en nog wat er kwam uit onverwachte hoek ook 'nieuw materiaal' beschikbaar. Driek noemt hier bv. stof van parachutes voor het naaien van kleding. Van lege levensmiddelenblikken werden huishoudelijke artikelen gemaakt. Grote munitiekisten werden omgevormd tot gereedschapskisten en sigarettenblikjes tot drinkbekers. Ook 'oud materiaal' was erg welkom in die tijd, zoals het staal van een verongelukt vliegtuig:

Van de stukken pantserstaal van het op 20 sept. 1944 neergestorte vliegtuig smeedde smid Frans Bakkers ploegristers en ploegmessen. [...] In veel gevallen was de aanvoer van goederen veel slechter geworden, omdat er vanuit het noorden nu niets meer naar deze gebieden in het zuiden

DISTRIBUTIE

Deze week de navolgende buns:

Broodbon 08 geeft recht op brood tot en met 30 Maart.

Broodbon 09 geeft recht op brood tot en met 30 Maart. Levent tot 6 April.

Bon 09 (vleeskaart) geldig van 20 Maart tot en met 30 Mei, voor een half pond boter of margarine of vet.

Bon 06 (vleeskaart) geeft recht op vleesch tot en met 30 Maart.

Bloem Bon 06 van de bloemkaart tot 20 April 30 en 35 gram roggebrood of 50 gram ander brood of half rantsoen gebak of 35 gr. meel of bloem.

Gebak Bon 09 van de broodkaart voor 1 rantsoen gebak en bon 05 van de bloemkaart een half rantsoen gebak.

Petroleumrantsoen Periode 9 voor hen die over geen andere kookoliegeheid beschikken dan petroleum. Geldig tot en met 20 April, recht gevande op 2 liter.

Petroleumrantsoen Periode E. Voor hen die over geen andere kookoliegeheid beschikken dan petroleum. Geldig tot en met 31 Maart recht gevande op 2 liter.

Algemeen Distributie-hambokjes

Bon 62 en 72 een ons kaas van 24 Maart tot en met 20 April.

Bon 61 en 71 een ons kaas van 10 Maart tot 6 April.

Bon 17 voor een kilogram suiker tot 13 April.

Bon 92 een ei tot en met 30 Maart.

Bon 07 250 gram havermout of bevervloeden of haverbloem of aardappel meelblikken of gortmout of grutten tot en met 20 April.

Bon 06 voor 250 gram gort of gortmout of grutten tot 20 April.

Bon 10 100 gram minnae of griesmeel of kage of aardappelmeei dan wel een hanevethed puddingpoeder of puddingaapvoeder tot en met 20 April.

Bon 09 100 gram macaroni of veenocell of spaghetti t/m 20 April.

Bon 117 50 gram scherpscep of een tube scherpscep dan wel een pot scherpscep tot 30 April.

Bon 16 tot en met 30 Maart voor een kwartier diverse conserven.

Bon 19 250 gram royt of rantsoen of rijstbloem of rijstries of gruttenmeel tot 20 April.

Bon 18 50 gram thee of 125 gram koffie tot en met 27 April.

Bon 15 geeft tot en met 30 Maart recht op het kopen van 500 gram peulvriichten.

Brandstofrantsoenen van 1-11 Maart.

Bon 15, 16 en 17 haarsen, kachels, één eenheid vaste brandstof, één eenheid coke.

Bon 35 tot en met 41 voor centrale verwarming.

Bonnet Se Periode brandstoffen of coke één eenheid vaste brandstof.

kwam. [...] Vlak na de bevrijding was er geen gist meer. Maar het heeft niet lang geduurd. Ik meen mij nog te herinneren dat wij maar een of twee weken brood, gebakken met zuurdeeg, hebben gegeten. Afschuwelijk!!! [...] Ook de aanvoer van zout stagneerde. Met het slachtseizoen voor de deur, was het nodig om te zorgen, dat men afhankelijk van de grootte van het te slachten varken, de beschikking had over 10-15 kg. zout. Zout kwam uit België. Er waren wel meer artikelen, welke toen via smokkelhandel ons land bereikten, o.a. Belgische shag. [...] Fietsbanden kwamen ook uit België en kostten wel f. 100,-.

Elektriciteitsnet hersteld, radio's weer in de lucht

Met het (beperkte) herstel van de elektriciteitsvoorziening kwam ook de nieuwsberichtgeving weer op gang. Nadat op 13 april 1943 alle radio's ingeleverd waren, kon alleen op 'achtergehouden' toestellen "Radio Oranje" vanuit Engeland beluisterd worden. Bij Driek thuis hadden ze tijdens de bezetting geen radio en was het gezin voor het spaarzame nieuws aangewezen op wat burens of kennissen wel eens hoorden:

Op 3 oktober 1944 kwam "Radio Herrijzend Nederland" in de lucht. [...] Voor zover ze er nog waren, kregen de mensen hun tijdens de bezetting ingeleverde radiotoestellen weer terug. Het is ook in die tijd geweest dat wij een radiotoestel aanschaffen. Nieuwe waren er natuurlijk nog niet te koop, maar in Eindhoven hadden we bij iemand die zo'n ingeleverd toestel terug kreeg, dit kunnen ruilen voor 50kg rogge. [...] De hele winter [van '44-'45] is elektriciteit zeer streng gerantsoeneerd geweest. Om de twee dagen werd de meter gecontroleerd en bij teveel gebruik volgde afsluiting.

Samenleving normaliseert zich

Zodra de omstandigheden het toelieten, nam de tijdens de bezetting afgezette burgemeester Panken, samen met de wethouders H. Prinsen en W. Rijken, hun bestuurlijke taak in de gemeente weer op. [...] Al op het einde van januari 1945 zijn de tijdens de bezetting opgeheven verenigingen weer heropgericht.

De nog achtergebleven munitie moest opgeruimd worden:

Overall in de omtrek lagen nog ontplofte en niet-ontplofte granaten. Op een gegeven moment is alles bij elkaar gezocht en in een kuil gegooid en deze dichtgemaakt, met de gedachte: Die zien we nooit meer terug. Doch toen 25 jaar later, in het kader van de ruilverkaveling, "De Kleine Beerze" ter plaatse werd verbreed en verdiept, vonden we het toch maar raadzaam, om deze mensen attent te maken, op hetgeen hier begraven was. De mijnopruimingsdienst constateerde, dat na 25 jaar in de grond gezeten te hebben, er nog gevaarlijke exemplaren bij waren.

Dhr. Wintermans richt zich tot de lezer

Geachte lezer, ik heb in de voorafgaande pagina's getracht U een beeld te geven van het leven tijdens de oorlog, bezetting en bevrijding. Bij de inval van de Duitsers waren hier geen Nederlandse militairen gelegerd. Bij de bevrijding [sept. 1944] waren er geen Duitse troepen meer aanwezig. Echt honger hebben we hier niet geleden. In materieel opzicht beperkte zich de schade tot het afbranden van een boerderij tijdens de bezetting en het afbranden van een veldschuur met graan, door de onvoorzichtigheid van de Engelse soldaten. [...] Volledig ben ik beslist niet geweest. Het was niet mijn bedoeling, om aan deze onderwerpen een heel boek te wijden, daar zowel bezetting als bevrijding, in feite zonder slag of stoot verlopen is.

Bovenstaand artikel is gebaseerd op de 'Geschiedenis van Duizel deel 4, febr. 1991', pp. 106-155 en op 'Duizel deel II. Oorlog', p. 44.

Leny Voortman, Mei 2020.

KAMP REUSEL 1944: EEN OPERETTE MET ZEER TRAGISCHE ONDERGROND

Bart Beex

Rijen mannen, vrouwen en kinderen onder toezien oog van gewapende personen. Op de achtergrond Kamp Reusel, 1944. (War Artist Albert Richards, Collectie IWM)

Na Maastricht en Eindhoven is, op 20 september, Nijmegen de derde belangrijke stad die bevrijd wordt. Het centrum is voor 60% verwoest, ligt slechts drie kilometer achter het front en de helft van de bevolking zit in kelders, scholen, schuren en kloosters. Voor het opsluiten van personen verdacht van politieke of economische collaboratie is in de gehavende stad geen ruimte. In combinatie met veiligheidsoverwegingen noodzaakt dit tot verplaatsing van de gevangenen weg van het front. Op 29 september verzoekt majoor Blaauw, commissaris van het Militaire Gezag Geert Meijer, tijdens de bezetting commandant van de mobiele brigade van de O.D., leiding op zich te nemen van interneringskamp Nijmegen. Begin oktober verhuist hij met het grootste deel van de geïnterneerden naar het dan juist bevrijde Reusel.

Even voor de Belgische grens worden zij daar ondergebracht in de lege gebouwen van een sigarenfabriek, waarvan ook nog eens alle ruiten stuk. Er is letterlijk niets. Geen water en geen licht. Er wordt hongergeleden, het enige voedsel waarover de eerste dagen kan worden beschikt zijn biscuits achtergelaten door de Duitsers. Er is geen legering en toiletten kunnen niet worden gebruikt. Hout om latrines af te dekken moet nog komen. De bewaking is in handen van bewakingsbrigade De Blauwe Jagers, eind september geformeerd uit de opgeheven Partizanen-Actie Nederland (PAN). Op medisch gebied zijn er evenmin voorzieningen. De geneeskundige behandeling is in handen van een gedetineerd arts. Die constateert difterie waardoor opname en ontslag moet worden uitgesteld totdat is gevaccineerd”, aldus D. Schoonoord (2011) in Het ‘circus’ Kruls, militair gezag in Nederland, 1944-1946.

Kamp Reusel zou de Staf MG een doorn in het oog worden, niet zozeer door excessen, maar door de erbarmelijke omstandigheden en omdat er allerlei geruchten de ronde doen.

Misstanden en roddel

Gealarmeerd door de berichten laat generaal Kruls eind oktober een onderzoek instellen. Hij is, na zijn bezoek aan Kamp Reusel van mening dat in Reusel minstens 40% er ten onrechte zit opgesloten en informeert de in Londen verblijvende minister van Justitie Van Heuven Goed-

Karel I-sigarenfabriek, 1997. (Koning, Collectie RCE)

Generaal Kruls, 1946. (Collectie NIMH)

hart. Noodzakelijk is, volgens hem, een snelle zuivering van de politie en dat de handhaving van orde en rust samen met het Militair Gezag wordt opgepakt. Terwijl op dat moment de Binnenlandse Strijdkrachten dat doen. De minister krijgt van Kruls ook te horen dat baby's "gemakshalve in een paar margarinekistjes" zijn meegenomen omdat de ouders geen kans zagen ze door derden te laten verzorgen. Van Heuven Goedhart is toen, zo vertelt hij later aan de Enquêtecommissie, "zo bijzonder kwaad geworden dat ik ... een klap op de ministerstafel heb gegeven en heb gezegd: Dit is schandelijk en nu wil en zál ik naar bevrijd gebied, want ik neem dit geen moment voor mijn rekening" (Koninkrijk der Nederlanden 10a). Voor de circa 1500 bewoners, waaronder 500 vrouwen en 100 kinderen, zijn er slechts 700 dekens. Niet meer dan 10% is in het bezit van verschooning en de voeding is eerst op orde nadat de centrale keuken in Eindhoven de voeding gaat verzorgen.

Regelmatig ontsnappen er gevangenen en ook gebeurt het dat gevangenen 's nachts het kamp verlaten om bij boeren in de omgeving te gaan stelen. Een gevangene zou er per motor op uitgestuurd zijn een dokter in het dorp te halen voor een zwaar zieke vrouw. Aldus het rapportenboek van de bewaking. De interne diensten zouden in handen zijn van zware NSB'ers die de beste baantjes, op hun beurt, uitdelen aan andere NSB'ers. Al met al zou er te veel bewegingsvrijheid zijn. Een en ander wordt onderschreven door meerdere verhoorde partijen. Eveneens door rector Hansen. Ook hij vindt de toestand in het kamp onverantwoord en de leiding te jong. De gevangenen weten alles wat er in het kamp en bij de leiding voorvalt, vanwege samenwerking met geïnterneerden en verblijf bij leiding op administratie. Zij hebben geen respect voor de leiding en noemen het kamp 'een operette met zeer tragischen ondergrond'. Binnen korte tijd weet de kampcommandant een aantal misstanden te verhelpen: met planken uit de sigarenfabriek en met stro laat hij slaappleaatsen maken, er komt elektriciteit zodat de waterpomp weer werkt en de noodlatrines worden door wc's vervangen. In een tweede sigarenfabriek laat hij een noodhospitaal voor ongeveer honderdvijftig zieken inrichten. Voedsel blijft de kampcommandant evenwel te kort komen, waardoor er honger geleden blijft worden en menig geïnterneerde in

ernstige mate verzwakt.

Zijn er mensen overleden als direct gevolg van het verblijf in Kamp Reusel? Op aangeven van kampadministrateur Gerard Rompel en geneesheer Feikema, worden bij de gemeente tussen 13 oktober en 25 november een zestal aangiften van overlijden geregistreerd die allen betrekking zullen hebben op geïnterneerden. Het zijn alle oudere personen. Van 1 daarvan is bekend dat die betrekking heeft op een 38-jarige landbouwer uit Dreumel die, volgens W. Lavrijsen (1985) in Reusel tijdens de tweede wereldoorlog, overlijdt bij het ruimen van mijnen. Een door hem aangehaalde Reusenaar die assisteerde bij de bewaking heeft het over een geval van astmatische reactie op het stof in het stro ten gevolge waarvan deze overleden zou zijn. Vermeldenswaard is ook de geboorte van een "kind in het stro" gelegd in een kartonnen boterdoos.

Met de verhouding tussen kampcommandant en Binnenlandse Strijdkrachten, met name een 51-jarige oud-marinier en pelotonscommandant is het slecht gesteld. Het gedrag en het beleid van Niemeyer wordt door hem ter discussie gesteld. Maar hij is, aldus de pelotonscommandant van De Blauwe Jagers, wel erg gebeten op de kampcommandant. Niemeyer zou niet zonder aanzien des persoons handelen. Iedere gevangene van een beetje afkomst kan doen en laten wat hij wil en vooraanstaande

Aankomst 22 oktober 1944. (Capt. Malindine, No. 5 Army Film and Photo Section, Army Film and Photographic Unit. Collectie IWM)

NSB'ers hebben gemakkelijke baantjes en in de praktijk de leiding. Diverse gevangenen zouden over een briefje beschikken dat zij overdag zonder geleide het kamp konden verlaten.

Behoorlijk personeel is waar het de commandant aan schort. De hoofden van de administratie en interne dienst worden wegens wangedrag ontslagen. De een vanwege een aanhoudingsbevel in verband met illegale stokerij, de ander omdat hij voor gevangenen brieven mee had genomen en een motor van een van hen had willen kopen. Adjunct Welling, 21 jaar oud en eveneens uit de illegaliteit, wordt beoordeeld als te jong om leiding te geven. Hij geeft toe bewijzen te hebben afgegeven om gebouwen te verlaten, maar door de ongelukkige redactie verlaat men er het kámp mee. In het kamp is een 'arbeidsbeurs' beheerd door een NSB'er, die partijgenoten zou voortrekken. Zo is boerenwerk populair vanwege de extra voeding. Dat de gevangenen een grote vrijheid hebben, komt mede vanwege het gebrek aan bewaking. Dat wreekt zich vooral waar het voormalige Gestapo-agenten en felle NSB'ers betreft.

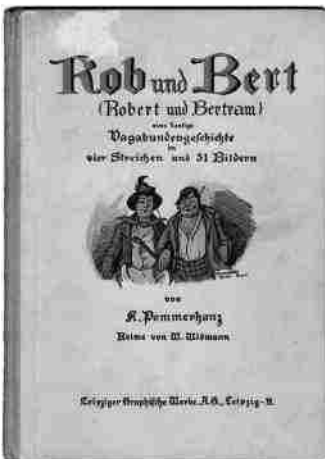
Een Nijmeegse verpleegster zou eerder een relatie hebben gehad met een NSB'er die in hetzelfde pension verbleef als een Duitse dame die zij verpleegde. Uit 'menselijk gevoel' is zij naar Reusel gegaan, en ontkent dat haar eerdere relatie een rol heeft gespeeld. Toen een bevel tot internering uitgevaardigd werd, greep Niemeyer in en maakt die ongedaan. Wat op zijn beurt weer leidt tot geruchten richting de kampcommandant.

Een andere pelotonscommandant legt een verklaring af over het ontactisch optreden en de ruwe omgang met gevangenen van genoemde oud-marinier, met als gevolg wrijving met Niemeyer. Door de chaotische komst van zoveel gevangenen is de leiding wel aangewezen op de geïnterneerden voor de interne dienst en administratie.

Burgemeester Willekens van Reusel van zijn kant laat weten dat van de burgerij klachten binnenkomen over stropende wacht, en dat de burgers in het veld dekking moeten zoeken om niet getroffen te worden door kogels. Veel gevangenen lopen zonder geleide door het dorp en van 5 ontsnapt heeft hij opsporingsverzoeken ontvangen.

In het onderzoeksrapport wordt ook een verklaring opgenomen van een gedetineerd voormalig ambtenaar die rechten gestudeerd had en sedert 1933 lid van de NSB. Gelijk met andere geïnterneerden is hij in Reusel aangekomen en geplaatst in de sigarenfabriek van Karel 1, waar alle comfort ontbreekt. Geen water, geen licht, geen strozakken, geen eten. Kortom niets. Niemeijer zou volgens hem niet gelijk meegekomen zijn, wel Welling, 21 jaar. En Scholten en Van Doorn, "beide ook jongens". Na

de eerste nacht neemt, naar eigen zeggen, getuige contact op met de leiding die het goed vindt dat hij regelend optreedt. Hij kent veel Nijmegenaren en heeft hun vertrouwen. "Ik klom op een stoel en legde hen de toestand uit hen verzoekende mij te helpen er van te maken wat er van te maken viel". Vervolgens regelt hij, zo verklaart hij, de administratie, het water halen bij omliggende boerderijen en de verdeling van de door Duitsers achtergelaten biscuits. Na contact met rector Hansen en de dominee komt er warm eten uit de gaarkeuken van de Philipsfabrieken en later (vanaf 7 oktober, BB) de gaarkeuken gemeente Eindhoven. Hij bemoeide zich kortom met alles. Ook met de verdeling van het voedsel. Volgens hem kwam eerst na 10-12 dagen Niemeyer uit Nijmegen. Ook de tewerkstelling geschiedde door geïnterneerden. Bij boeren en ambachtslieden (Reusel was grotendeels platgebrand). Getuige schetst een beeld als dat geïnterneerden alles zelf geregeld hebben. De leiding was daarvoor te jong en te onbekwaam.

Robert en Bertram, lustige vagebonden.

Zo wordt ook geklaagd over het feit dat Niemeyer zich laat aanspreken als kapitein, en ook zijn kleding roept de nodige ergernis op. Zowel bij gedetineerden als personeel. De een betitelt het ensemble waarin de commandant en zijn adjunct zich hullen als een "WA-uniform of gedeelten daarvan al of niet met koppelriemen", en worden door een deel van de kampbevolking Robert en Bertram genoemd naar de hoofdrolspelers in het gelijknamige kluchtspel. Een ander schetst "een samengeflanst uniform bestaande uit een Britse uniform blouse met opgestikte O.D. rangkenteken, een zwarte uniform broek en laarzen, een zwarte alpinopet, dit alles gecombineerd met een zwart koppel, hetgeen mij onaangenaam herinnerde aan de uniformvoorliefde van de leden der NSB tijdens de bezetting. (...) Deed tegen ons allen zeer uit de hoogte, verwaardigde zich niet om te groeten en spreidde over 't algemeen een wat ik noem WA-mentaliteit ten toon."

De Sectie Politie concludeert naar aanleiding van het door hen ingestelde onderzoek dat Niemeyer is "een energieke jonge man, die zijn taak op bewonderenswaardige wijze vervult. Hij verstaat de kunst dingen gedaan te krijgen en weet zijn gezag én tegenover personeel én tegenover ge-

detineerden uitstekend te handhaven.”

De conclusie is dat de toestand niet de schuld van Niemeyer is of van gebrek aan capaciteiten. Hij heeft veel verbetering gebracht, maar is niet gelukkig geweest in de keuze van zijn staf. Een aantal van hen wordt ontslagen. Spoedige verplaatsing van de mensen naar Kamp Vught wordt bepleit en Niemeyer wordt aangesteld als commandant van Kamp Vught. De mensen uit Reusel zullen naar Vught worden gebracht, waar de omstandigheden (inmiddels) een stuk beter zijn.

Nacht van 5 op 6 november

Gelijk in de nacht na zijn aanstelling in Vught doet zich een voorval voor dat de nodige ophef veroorzaakt. Die nacht, om kwart over 3, wordt Niemeyer in gezelschap van eerdergenoemde verpleegster en zijn chauffeur, in kennelijke staat van dronkenschap aangetroffen in de nabijheid van kamp Reusel. Schreeuwend, gillend en wartaal uitkramend. Zij zouden naar Arendonk zijn geweest en daar “aan het fuiven geslagen” zijn. Ook de chauffeur heeft een en ander genuttigd, en is met auto in een sloot beland. Aldus een rapport van 7 november, aangevuld op de 11e: “Omtrent de abnormale gedragingen van de kampcommandant Niemeyer valt op te merken, dat deze waarschijnlijk voor een groot deel te wijten zijn aan een sterke zenuwspanning. In de loop van de dag voor het gebeurde (5 november) heeft de kampcommandant een bezoek gebracht aan het voormalige concentratiekamp in Vught, in verband met de overbrenging van de in Reusel geïnterneerden naar genoemd kamp. Hij heeft daar o.a. de folterkamer gezien, waar een zijner beste vrienden enige dagen voor de bevrijding de dood vond door de galg. Dit feit zou zijn zenuwen ernstig geschokt hebben. Neemt men daarbij nog in aanmerking, dat de kampcommandant in de weken voorafgaande aan dit bezoek in Reusel ongeveer 1500 geïnterneerden moest onderbrengen in twee fabrieksgebouwen, waar geen licht, geen water, geen verwarming, kortom vrijwel niets aanwezig was en hij daar dus met grote moeilijkheden te kampen kreeg, die het uiterste van zijn zenuwen hebben gevegd, dan lijkt het mij niet denkbeeldig dat de in mijn rapport vastgelegde gedragingen voor een groot deel het gevolg zijn van een zenuwoverspanning.”

Kamp Vught

In kamp Vught ontstaan opnieuw geruchten over Niemeyer's persoon en leiding: er wordt hem drankmisbruik, het achterhouden van sigaretten en chocolade, het organiseren van feestjes en openlijk flirten met het vrouwelijk personeel verweten. En ook geruchten over een veronder-

stelde relatie tussen Niemeyer en de verpleging duiken daar op. En opnieuw wordt hij geconfronteerd met ongewenst en ontactisch optreden van een aantal medewerkers, waarvoor hij persoonlijk verantwoordelijk wordt gehouden.

Naar eigen zeggen trof hij in Vught “de meest grote rotzooi die ik ooit van mijn leven gezien heb. Iedereen commandeerde, niemand had verantwoordelijkheid. Iedereen deed waar hij zin in had”. Hij neemt gelijk stevige maatregelen, inclusief het heenzenden van personeel. Dat lijkt een vijandelijke stemming te hebben gewekt. Het MG (sectie Politie) moet constateren dat opnieuw de geruchten onwaar blijken en onder een deel van het kamppersoneel ongerechtvaardigd een sfeer van wantrouwen tegen de kampleiding heeft veroorzaakt. Dat enkele medewerkers niet steeds naar behoren functioneren. Geleidelijk hebben de geruchten plaatsgemaakt voor geraffineerde verdachtmakingen waardoor bevel gegeven moest worden tot het tijdelijk neerleggen van de functie. Onderzoek levert de nodige (positieve) tegenverklaringen op, en dat er geen enkel feit of omstandigheid naar voren gebracht is dat enig blijvende maatregel tegen kampcommandant rechtvaardigt. Niet wordt getwijfeld aan de capaciteiten van Niemeyer. Hervatting van werkzaamheden is echter niet aan de orde omdat hij niet onmiddellijk het onbeperkt vertrouwen bij het personeel zal kunnen herwinnen. Zijn tijdelijk uit functie ontheffen leidt, bijgevolg, niet tot rehabilitatie zoals de kampcommandant wenst “voor het front van de troep Marechaussee”. L. Mennes, die als gijzelaar in St. Michielsgestel had gezeten, volgt hem op.

Gedetineerde NSB'ers in Kamp Vught, 1945. (Collectie Anefo/Nationaal Archief)

Naar een nieuwe orde

Tijdens de bevrijding vindt een massale, en al te vaak vrij willekeurige, opsluiting van verdachten van collaboratie plaats. Dat gebeurt al vóór het Militair Gezag op het toneel verschijnt, georganiseerd vanuit het lokale verzet, en al snel gekaderd binnen de Binnenlandse Strijdkrachten. De arrestaties beginnen gelijk in september 1944, in een periode dat de oorlog nog gaande is en het van belang is te voorkomen in de rug te worden aangevallen door sympathi-

santen van de Duitsers: de vijfde colonne. Bij sommigen leeft immers nog de hoop op een uiteindelijke overwinning van nazi-Duitsland. Daar komt bij dat de aanhoudingen en opsluitingen een zaak zijn van handhaving van de openbare orde: het voorkomen van op de vlucht slaan van foute Nederlanders én bescherming van verdachten tegen gewelddadige acties, Bijltjesdag, vanuit de bevolking.

De slechts gedeeltelijke bevrijding van het land compliceert het een en ander. Omdat het Noorden bezet blijft, ontbreekt regie van de Nederlandse Staat. En voor zover er een Nederlands bestuursapparaat is, moet dit eerst gezuiverd worden. Derhalve wordt het opsluitingsbeleid overgelaten aan het Militair Gezag dat andere prioriteiten kent en te kampen heeft met personeelstekort. Het gevolg is een niet altijd even welkome bemoeienis van voormalige verzetsbewegingen met het oppakken, opsluiten en bewaken van verdachten.

Voor het onderbrengen van NSB'ers en andere collaborateurs uit het zuiden van Nederland heeft het Militair Gezag in Londen alle hoop gevestigd op kamp Vught. Het kamp komt weliswaar eind oktober 1944 in geallieerde handen, maar kan bij lange na niet voorzien in de benodigde opvang. Zeker niet in het begin. Het vooraf bedachte onderscheid tussen bewarings- en verblijfskamp loopt in de praktijk dooreen, en verklaart daarmee tevens een deel van de chaos en klachten. In bewaringskampen zijn gedetineerden immers verplicht de ambtenaren op militaire wijze te groeten, wordt men zo mogelijk van rijkswege gekleed en voorzien van speciaal kenteken, wordt haar afgesneden en is een baard niet toegestaan, en worden alle werkzaamheden ten behoeve van de inwendige dienst van het kamp zoveel mogelijk door gedetineerden zelf verricht. In verblijfskampen zijn de regels beduidend minder streng, kent men minder appèl-momenten, is er een gunstiger regeling voor voeding, lichaamsbeweging in open lucht, roken, lezen van dag- en nieuwsbladen, briefverkeer, eigen geld et cetera.

Binnen de gegeven omstandigheden van gebrek aan ruimte en materiaal, versterkt door de opgehouden bevrijding van het hele land, ontbreken mogelijkheden om (tijdelijke) kampen op behoorlijke wijze in te richten. Ieder denkbaar niet door de geallieerden gevorderd gebouw wordt in gebruik genomen, van school tot leegstaande fabriek, barakkenkamp, oude kazerne en fort. Zonder te voldoen aan de daaraan te stellen eisen. In Antwerpen worden er voor enkele dagen zelfs lege kooien in de dierentuin gebruikt. Geschat wordt dat voor het zuiden van Nederland er tot begin

1945 20.000 tot 25.000 mensen zijn aangehouden. Al deze mensen moest onderkomen, voeding et cetera worden geboden.

Door de oorlog, en de chaotische omstandigheden van de (gedeeltelijke) bevrijding is er gebrek aan zowat alles. Voorover er dat wel is, wordt de distributie ook nog eens belemmerd. Alom lijdt men ontberingen. Dus ook in de kampen.

Het is duidelijk dat de situatie in de kampen moet worden geplaatst in het kader van het moment: de omstandigheden van de chaotische naoorlogse periode met zijn oorlogsschade, voedseltekorten, gebrek aan transport en verbindingen. Daar komt de provisorische opsluiting van meer dan honderduizend politieke delinquenten bij. En wat Kamp Reusel betreft ook nog eens het machts- en gezagsvacuüm waarin mensen van het verzet, georganiseerd in de Binnenlandse Strijdkrachten, met weinig ingehouden voortvarendheid een rol op zich nemen waarvoor niet volledig bekwaam.

Van hen die terecht zouden worden, konden bijna een jaar na de eerste arrestaties in Zuid-Nederland de eerste individuen hun proces tegevoet worden.

Overbevolking zou tot de zomer van 1946 een groot probleem blijven. Het tekort aan materiaal bleef. Eerst na midden 1946 verbeteren geleidelijk de omstandigheden. Op 1 januari 1946 zijn er van de 130 nog 106 kampen in gebruik. Een jaar later zijn er dat 68. Maar ook dan zijn er geen uniforme inrichtingen en regels. Nog steeds zijn er hier en daar geen kribben en slapen de gevangenen op stro. In verscheidene kampen is de hygiënische situatie nog altijd niet voldoende. Warm water ontbreekt soms en in bepaalde kampen zijn geen toiletten maar wordt nog met het tonnetjes-

Eerste zitting Tribunaal Bijzondere Rechtspraak in Den Bosch betrof een NSB'er veroordeeld tot zes jaar gevangenis, 25 juli 1945. (Foto Carel Blazer/Anefo, Collectie Nationaal Archief)

systeem gewerkt, ontbreken tafels en stoelen en eet en drinkt men op bed, uit beschuitblikken. Begin jaren vijftig zijn de meeste interneringskampen alweer opgedoekt en zijn de nog gedetineerde collaborateurs overgebracht naar gevangenen. In januari 1950 zitten er nog 3252 collaborateurs gevangen, tien jaar later een zestigtal. Aldus Helen Grevers (2013) in Van landverraders tot goede vaderlanders. De opsluiting van collaborateurs in Nederland en België, 1944-1950. De wederopbouw en de algemeen groeiende welvaart laten de middenklasse groeien en daarmee politieke, sociale en economische stabiliteit ontstaan. Dit terwijl de economische crisis in de jaren '30 menigeen bedreigde in zijn bestaanszekerheid en een belangrijke voedingsbodem voor nieuwe, revolutionaire en autoritaire bewegingen, die de maatschappij en politiek drastisch wilden hervormen. Begeleid door een roep om een sterke leider. Met alle gevolgen van dien.

Bart Beex

HUIZEN EN FAMILIES AAN DE MARKT - XIII

Wie de Eerselse Markt kent, valt het niet meer op, maar van bezoekers hoor je wel eens dat het "mooi" (of ook "merkwaardig" ?) is om aan het begin èn aan het eind ervan een bedehuis te hebben. Aan de zijde van de Hint de 15de eeuwse kapel en bij de overgang naar de Dijk de protestante kerk uit de vroege 19de eeuw. De plaats van de laatste hangt samen met de teruggave van de hoofdkerk na 1795. Die overdracht verliep niet zo soepel en vond uiteindelijk pas zijn beslag in deze plek aan het einde van de Markt.

Markt 38

Het kerkje met erf en aanpalende tuin is op de kadastrale legger bekend als Gemeente Eersel, sectie F, nummers 255 en 256, samen groot 05.02 are. Het heeft tot aan de digitalisering begin jaren '80 dezelfde nummering behouden. Een unicum.

Net als de kapel-raadhuis Markt 1 kent het geen bewoners. We zullen dus met respect en gepaste eerbied dit onroerend goed laten voor wat het is. Nauw verbonden met de protestante kerk is het huis De Drietip, gelegen aan de voormalige Duizelseweg. Deze oorspronkelijke dokterswoning is later de pastorie geworden van de Nederlands Hervormde Gemeente (van) Eersel en Hoogeloon. De gulle schenkster hiervan was in 1925 mejuffrouw Mirandolle te Amsterdam. Aan deze bijzondere vrouw is in voorgaande Rosdoeken al uitgebreid aandacht gegeven. Zij verbleef vaak in haar zomerhuis op de Hees.

Markt 40 en 42 t/m 52

In 1832 stond het geheel op naam van Jan Hendrik Janssen, landbouwer, Eersel. Het bevatte de kadastrale nummers 257 (huis en erf, groot 06.40 are), 258 (tuin, groot 09.40 are), 259 (weiland, groot 56.00 are) en 260 (weiland, 49.70 are), samen 1.21.50 ha. Het onroerend goed besloeg behalve de boerderij met tuin ook de weilanden achter en opzij gelegen in de binnenbocht naar de Dijk tot aan de afwateringssloot.

In 1870 koopt Johannes Janssen cs, landbouwer, Eersel het geheel. De percelen 257 en 258 worden vernummerd in respectievelijk 787 (huis, stal, schuur, schop en erf groot 15.20) en 788 (sigarenfabriek en erf groot 0.60 are).

In 1887 volgt verkoop van de nummers 259, 260, 787 en 788 aan Hendrikus Jansen (en cons), metselaar/landbouwer, Eersel voor $\frac{1}{2}$ en Peter en Paulina Jansen, landbouwer, Eersel, eveneens voor $\frac{1}{2}$. In 1912 is er scheiding waarbij eigenaar wordt Peter Jansen, landbouwer, Eersel.

Vervolgens wordt eigenaar Johannes Theodorus van den Boom, burgemeester, Eersel. Hij verkoopt in 1926 het geheel aan Het St Jacobus Gesticht te Eersel. De tenaamstelling is indrukwekkend : ze luidt De Congregatie van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria Moeder van Goede Bijstand te Schijndel, gevestigd te Schijndel. Genoemde percelen worden in 1937 verenigd, verkocht en gesloopt.

In 1950 volgt stichting en vernummering in een nieuw nummer 1274 huis, schuur, hokken en bouw- en weiland groot 1.19.80 ha. Een jaar later wordt de Gemeente Eersel de eigenaar en vindt er in 1954 nog splitsing en stichting plaats.

Hierbij moet men bedenken, dat het kadaster de mutaties altijd pas een tijd na het plaats vinden boekt, zodat de jaartallen niet altijd exact overeenkomen met het feitelijk gebeuren daarvan.

Opmerkelijk, dat diverse (oud-)burgemeesters op de Markt hebben gewoond of er onroerend goed in bezit hadden. P.J. Leyssen (Markt 14-16), P.J. Maas (Markt 2), A.J. Hoebens (Markt 4 t/m 6), F. Aarts (Markt 31-33),

J.Th. van den Boom (Markt 40), P.G.A.G. Panken (Markt 15) en C. van Vroonhoven (oud-burgemeester Veldhoven) (Markt 21).

De weg vanaf de Markt tot ontsluiting van de Postakkers – ook zelf genoemd Postakkers – heeft de sloop gekost van de bebouwing ter plaatse. Rechts van het Protestants kerkje kwam de eerste nieuwbouw. Te beginnen met het nieuwe perceel nummer 1550 werd dat Markt 42 (huis, drukkerij, garage en tuin groot 08.00 are) op naam van de familie P.M. Huijbregts-Liebregts afkomstig uit Middelbeers. Daarnaast bouwde C.J.M. van de Laer afkomstig uit Bakel zijn drogisterij op nummer 1549 (Markt 44 winkelhuis, garage en tuin groot 04.40 are). De nieuwbouw vervolgde met nummer 1548 (Markt 46 huis en tuin groot 04.85 are) ten name van G.J. van der Velden, boekhouder, Eersel. Het volgende nummer, 1547, is op naam van Hendrikus Andreas Muller, rijwielhandelaar, Eersel, (Markt 48 huis, werkplaats, garage en erf groot 04.25 are). Tenslotte volgt de Boerenleenbank, Eersel, met nummer 1546 ged (Markt 50/52 huis, erf en bankgebouw groot \pm 07.86 are).

Aan het eind van de Markt, bij het begin van de Dijk, had de Boerenleenbank voor het eerst een eigen gebouw. (ca. 1958?)

Markt 54

Het laatste pand aan de Markt met even nummers is 54. Het staat in 1832 op naam van de Erven van Jan Freijsen, Eersel, met de kadastrale nummers sectie F 553 (tuin groot 02.06 are) en 554 (huis, schuur en erf groot 04.10 are). In 1835 koopt Cornilis Jan van Gestel, bakker, Hilvarenbeek het geheel. Er vindt amotie (verwijdering of sloop) en vereniging plaats en er komt een

nieuw nummer: 657 erf met stichting groot 06.16 are.

Na in 1870 en 1873 vereniging, redres, expiratie van vrijdom en brand. De nieuwe nummers worden 675 (huis en erf groot 01.84 are) en 758 (tuin groot 06.40 are).

Verkocht wordt er dan aan Antonius Alphonsus Maria Panken, looyer, Duizel.

Hij was gehuwd met Wilhelmina Theresia Wintermans en zou verhuizen naar Eindhoven waar zijn familie zich verdienstelijk maakte in onder meer onderwijs en politiek.

In 1877 verkocht hij genoemde kadastrale percelen aan Antonius (van der) Sanden, bakker, Eersel.

Weer komt er een nieuw nummer tevoorschijn: 817 met huis, stal, bergplaats, erf en tuin, groot 08.24 are, dat in 1916 verkocht wordt aan Petrus Moors, koopman, Eersel.

In 1947 wordt er verbouwd tot twee huizen waarna in 1951 splitsing volgt. Daarbij komt nummer 1370 huis en tuin groot 03.25 are op naam te staan van Mathilda Theresia Moors, winkelierster, Eersel, en Adrianus Johannes Verspaandonk, z.b., Eersel. Vruchtgebruikers hiervan waren Petrus Johannes Moors en echtgenote Anna Roza Martens. In 1979 wordt dit onroerend goed verkocht aan Alphonsus Hubertus Johannes Maria Vermeulen, architect, Knegsel, geh. m Dymphna Francisca van Oorschot. Nummer 1371 (huis, schuur en tuin groot 04.99 are) komt op naam van Hendrikus Antonius van Empel, schilder, Eersel, wedn van Arnold(in)a Maria Moors.

De bocht Markt/Dijk met de winkel van Til Moors en op de Dijk de smederij met winkel en woonhuis van Van den Hurk.

Laatstgenoemd perceel wordt in 1978 opnieuw gesplitst:
Nummer 3451 huis en tuin groot 01.29 are wordt verkregen door Hendrikus Johannes Cornelis Verstappen, geh. m Elisabeth Adriana Kox. Het recht van gebruik en bewoning hiervan had H.A. van Empel genoemd.
Nummer 3452 (woonhuis, werkplaats, winkel, erf en garage groot 03.20 are) wordt verkregen door Petrus Johannes Jansen, huisschilder, Wintelre, geh m Cornelia Adriana van Loon.

Voor de een is het wellicht een wat rommelig geheel, maar voor een ander kan hieruit blijken dat het kadaster nauwgezet de rechtshandelingen van personen volgt op dit gebied en registreert.

Besluit

Hiermee zijn de even nummers - de oostzijde - van de panden aan de Markt besproken. In komende Rosdoek nemen we de draad weer op bij de doorgangsweg naar de Velden. We vervolgen dan ook de oneven nummers aan de westzijde van de Markt tot het einde.

Pierre Panken/Harrie Grielen

Ad Kokx v.o.f.
Witgoed

Ad Kokx
Witgoed

reparatie en verkoop van was- en koelapparatuur

Sigarenmaker 10D
5521 DJ Eersel
Tel. (0497) 51 33 69
Fax (0497) 53 43 65
E-mail: info@adkokxwitgoed.nl
Internet: www.adkokxwitgoed.nl

Bij inleveren van deze bon krijgt u een Kerastase ritueel t.w.v. €15.00 voor €7.00. Heeft u vragen? Bel ons gerust!

www.denbarbier.nl, Hint 4, 5521 AH Eersel, 0497-514026

van Herwijnen
SERVICES

Van Herwijnen
services 10 jaar

installatie & advies

Locatie

Horstveld 14
5521 SL Eersel

Neem contact op

Tel. 06 - 19 19 30 55
info@vanherwijnen-services.nl

www.vanherwijnen-services.nl

Sterkin **DE ECHTE**
Kwaliteit

- Service en onderhoud aan cv-toestellen
- Milieubesparende wateroplossingen
- Complete badkamers
- Zonne-energie en warmte terugwinning

ATD
MACHINERY

ATD Machinery B.V.

Smaragdweg 30
5527 LB Hapert

info@atdmachinery.nl
www.atdmachinery.nl